

بررسی عوامل مؤثر بر گرایش‌های گریز از مرکز در مناطق کردنشین ایران^۱

علی رضایی^۲

دریافت: ۹۸/۳/۲۸

پذیرش: ۹۸/۸/۱۰

چکیده:

ایران کشوری است که از اقوام و فرهنگ‌های گوناگون تشکیل شده است. این اقوام در کنار یکدیگر هویت تاریخی ایران را شکل داده‌اند؛ که مفهومی فراتر از هر قومیت و بر پایه ارزش‌ها و اصول مشترک تمامی آن‌ها است. قوم کرد یکی از اقوامی هست که در سرزمین ایران زندگی می‌کند و در تاریخ ایران نقش مؤثری را ایفا کرده است. در دوران معاصر به سبب مداخله بیگانگان و رفتارهای سرکوبگرانه دولت پهلوی در همبستگی و هویت ملی ایران شکاف‌هایی ایجاد شده است. دولت‌های گوناگون در جمهوری اسلامی تلاش کرده‌اند تا با اجرای سیاست‌های گوناگون همبستگی و هویت ملی را تحکیم بخشیده و گرایش‌های گریز از مرکز را کاهش دهند. این مقاله با رویکرد کیفی و با هدف توسعه‌ای-کاربردی به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که چه عوامل داخلی و خارجی بر گرایش گریز از مرکز مناطق کردنشین تأثیرگذار است؟ بدین منظور برای جمع‌آوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه نمونه از جامعه آماری (محققان و کارشناسان) با رویکرد اشباع نظری ۴۰ نفر انتخاب گردیدند، همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک نظریه مبنایی استفاده گردید. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد: دودسته عوامل داخلی و خارجی بر گرایش گریز از مرکز بخشی از مردم مناطق کردنشین تأثیرگذار هستند؛ و

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع دکتری با راهنمایی دکتر غلامرضا خواجه سروی عضو هیئت علمی (استاد تمام) دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی است.

۲. دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، تهران، ایران.

جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از ظرفیت قانون اساسی و رفع محرومیت‌ها و تأکید بر مشترکات دینی، تاریخی و آگاهی بخشی در رابطه با مداخلات عوامل برون‌مرزی نقش بسزایی در حل و فصل این مسئله داشته است

واژگان کلیدی: گرایش گریز از مرکز، قوم کرد، مناطق کردنشین، توسعه سیاسی، جمهوری اسلامی ایران.

۱- بیان مسئله

۳۲۹

در جوامع چند قومیتی موضوع همزیستی و مفهوم تنوع قومی با وحدت ملی امری مهم و ضروری است؛ و این مسئله نگرشی است که بشود در عین کثرت در فرهنگ‌های قومی و... وحدت ملی را نیز محقق سازد. (بهرامیان، ۱۳۹۱: ۱) واگرایی قومی مسئله‌ای حساس است و اگر به آن به صورت هوشمندانه برخورد نشود باعث عدم رشد و توسعه نیافتگی در آن جامعه و در درازمدت امنیت ملی، انسجام و تمامیت ارضی کشور را به خطر می‌اندازد و این مسئله در مناطق کردنشین که از قومیت‌های مختلف تشکیل شده است، مورد توجه قرار دارد (حسین زاده و طفری، ۱۳۹۶: ۸۸)

به نوشته‌ی کرزن، در گذشته انسجام داخلی قبایل کرد در مقایسه با سایر ایلات بیشتر بوده و افراد تعلق و وابستگی بیشتری به ایل و عشیره داشتند (کاتم، ۱۳۹۶: ۷۲)

کردها بزرگ‌ترین گروه اقلیت در خاورمیانه می‌باشند. کردستان ایران بخشی از منطقه‌ی کردنشین بزرگ‌تری است که تا شمال عراق، جنوب ترکیه و شرق سوریه امتداد دارد.

مسائل زبانی و مذهبی کردها بیش از بلوچ‌ها و آذری‌ها سیاسی شده است. باین وجود شدت فعالیت‌های سیاسی خشونت‌بار کردستان ایران در مقایسه با کردستان ترکیه و عراق کمتر بوده است (احمدی، ۱۳۷۸: ۸۸)

امروزه تعداد قابل توجهی از کشورها دارای تنوع قومی و عدم انسجام هویتی می‌باشند؛ اگرچه وجود تنوع قومی، امری مطلوب و موجب تحرک و پویایی است اما عدم مدیریت صحیح آن، امکان فعال شدن شکاف‌های قومی را بیشتر می‌نماید (مقصودی، ۱۳۹۱: ۶۴). این بحث یکی از مسائل اجتماعی مهم در کشورهای در حال توسعه است چراکه ضعف مدیریت از یک سو و خاصیت خود مرکز بینی اجتماع‌های قومی (ترجیح منافع قومی بر منافع ملی)، از سوی دیگر مشکلات سیاسی- امنیتی را باعث می‌شوند (محمدی، ۱۳۸۲: ۱۶)؛ چراکه بروز تقابل‌ها موجب آسیب‌پذیری انسجام ملی و تشدید مرکزگریزی اقوام خواهد شد.

در ایران کردها تمامی ایلات بزرگ کرمانشاهان و کردستان و ناحیه‌ی گروس و قسمت‌هایی از آذربایجان را اشغال کرده است. (نیکیتین، ۱۳۶۶: ۱۰۸)

در منابع مختلف جمعیت قوم کرد را در کشور ۷ تا ۹ میلیون نفر برآورد کرده‌اند که عموماً در استان‌های غربی به‌عنوان مرزداران غرب کشور ساکن بوده و از اقوام قدیمی سرزمین ایران محسوب می‌شوند (کریمیان، ۱۱۸: ۱۳۸۳)، البته این قوم در سرزمین‌های همسایگان نیز جمعیت بزرگی را دارا می‌باشند به صورتی که پایگاه اول این قوم سرزمین ایران بوده است اما در تصرفات دولت عثمانی بخشی از این قوم در خاک عثمانی قرار می‌گیرد و بعد از فروپاشی حکومت عثمانی و تأسیس چندین کشور از دل آن؛ این قوم نیز در کشورهای عراق، ترکیه و سوریه تقسیم می‌شوند البته در کشورهای آذربایجان و ارمنستان نیز جمعیتی از کردها وجود دارند و این پراکندگی و ریشه‌های فرهنگی و نسبت‌های خانوادگی آن‌ها پیوسته سبب‌ساز همگرایی بخشی از مردم این قوم در سرزمین‌های مختلف شده است و این واگرایی و گریز از سیاست‌های دولت مرکزی و به طبع مشکلات سیاسی-امنیتی را برای حکومت مرکزی؛ به همراه داشته است (ترابی، ۱۳۹۳: ۲۱۵).

با توجه به مباحث مطرح‌شده پژوهش حاضر به دنبال این مسئله است که عوامل گریز از مرکز اقوام کرد را در سرزمین ایران مطالعه نماید چراکه بامطالعه این موضوع امکان تجدیدنظر در سیاست‌های اعمالی فراهم می‌گردد و زمینه همگرایی بیشتر کشور و ثبات امنیت در مناطق مرزی کشور فراهم می‌گردد لذا سؤال مطرح‌شده در این پژوهش به شرح زیر است:

سؤال پژوهش: عوامل مؤثر بر گرایشات گریز از مرکز مناطق کردنشین ایران کدام‌اند؟
به‌منظور بررسی و پاسخ‌گویی به سؤال تحقیق به تناظر سؤال باید فرضیه تحقیق مطرح شود اما با توجه به سؤال تحقیق که کیفی است فرضیه‌ای برای سؤال تحقیق قابل‌تصور نیست از این‌رو در این پژوهش روش کار کیفی با رویکرد استنتاجی است.

۲- پیشینه تحقیق

مطالعه رفتار سیاسی اقوام و توسعه سیاسی کشورها، موضوعی است که در سال‌های اخیر نظر محققان را به خود جلب کرده است و در این زمینه تحقیقات و اقدامات علمی و عملی چشم‌گیری در سطح ملی و محلی برای رسیدن به توسعه صورت گرفته است که از جمله مطالعات صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- پروانه عزیزی در مقاله‌ای با عنوان بررسی عوامل واگرایی قوم بلوچ و تأثیر آن بر امنیت کشور به این موضوع اشاره دارد که ایران کشوری متنوع از نظر قومی است. ویژگی‌های متمایزکننده اقوام از یکدیگر در ایران بیش‌تر بر مؤلفه‌های زبانی و مذهبی متمرکز می‌شود. سکونت قومیت‌های ایرانی عمدتاً در مناطق مرزی و هم‌جوار با کشور هم‌زبان خود، زمینه مناسبی را برای وقوع بحران‌های قومی و متأثر ساختن امنیت ملی کشور فراهم می‌آورد، از طرفی در مطالعات روابط بین‌الملل استفاده تاکتیکی از قومیت‌ها بسیار اهمیت یافته است. بر این اساس، نتیجه پژوهش حاضر که بر اساس مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای انجام گرفته، بر این فرض مبتنی است که برخورد سخت افزارانه، امنیتی و سیاسی با گروه‌های قومی سبب افزایش احساس محرومیت سیاسی و اقتصادی در آن‌ها می‌شود. این مسئله احساس رضایت، حساسیت، اعتماد و مشارکت سیاسی قومیت‌ها، توان سیاست‌سازی دولت در زمینه حفظ یکپارچگی، انسجام و هویت ملی را کاهش داده، زمینه بهره‌برداری فرصت طلبانه کشورهای بیگانه را فراهم می‌آورد. آگاهی به شرایط و عواملی که سبب تنش در روابط قومی در ایران می‌شوند، می‌تواند به اتخاذ راه‌کارهای اجرایی بهتر و مؤثر مدد رساند و دولت مرکزی باید با اتخاذ سیاست‌های خاص قومیت‌ها را به‌سوی مشارکت ملی سوق دهد که در این صورت هویت ملی آنان تقویت خواهد شد. قوم بلوچ، قوم غالب منطقه شرق کشور است که دنباله قومی آن به خارج از کشور کشیده شده و به جهت مؤلفه‌هایی نظیر قومیت، مذهب و دوری از مرکز ... کم‌تر در تحولات بزرگی که حداقل در سده اخیر کشور را متأثر ساخته نقش عمده‌ای ایفا کرده، این عدم مشارکت میزان همگرایی این قوم را با ملت ایران متأثر ساخته است.
- دکتر حجت‌الله ایوبی در مقاله‌ای با عنوان شکاف‌های قومی و خشونت در پیکارهای سیاسی به این مورد اشاره دارد که یکی از جنبه‌های مهم نوگرایی سیاسی را باید در حاکمیت فرهنگی و رقابت‌های مسالمت‌جویانه در پیکارهای سیاسی دانست. مذاکره به‌جای خشونت و پذیرش اصل رقابت مسالمت‌جویانه یکی از شاخص‌های مهم جامعه مدنی بشمار می‌رود. سؤال

مهم این است که چگونه خشونت و همگرایی اقوام در پیکارهای سیاسی جای خود را به رقابت‌های مبتنی بر گفتگو و مذاکره می‌دهد. آیا تنها عامل به خشونت کشیده شدن قلمرو سیاست، نظام سیاسی و شکل حکومت است؟ عوامل جامعه‌شناختی و اجتماعی مؤثر بر این پدیده کدام‌اند؟ یکی از جنبه‌های مهم مدرنیسم سیاسی را باید حاکمیت فرهنگ گفتگو بر جامعه دانست. گفتگو به‌جای خشونت و رقابت‌های مسالمت‌آمیز به‌جای جنگ داخلی را باید یکی از شاخص‌های اصلی توسعه سیاسی و جامعه مدنی قلمداد نمود. سؤال مهم این است که چگونه خشونت اقوام در پیکارهای سیاسی جای خود را به رقابت‌های مسالمت‌جویانه آن‌ها بر گفتگو و مذاکره می‌دهد؟

- دکتر محمد قوشچی در مقاله‌ای با عنوان جهانی‌شدن و تکثرگرایی قومی در ایران، به این موضوع پرداخته است که فرآیند جهانی‌شدن، ابعاد مختلف زندگی بشر امروز را تحت تأثیر قرار داده است. برخی از صاحب‌نظران، قائل به درآمیختگی و حتی استحاله‌ی خرده‌فرهنگ‌ها و هویت‌های قومی، محلی و ملی در فرهنگ غالب و مسلط جهانی هستند، اما در مقابل، عده‌ای از اندیشمندان، فرآیند جهانی‌شدن را سبب‌ساز افزایش گرایش‌ها و تمایلات قومی، محلی و ملی می‌دانند. فرآیند جهانی‌شدن، تکثرگرایی را در همه‌ی ابعاد می‌پذیرد. با پذیرش این اصل، الگوی تکثرگرایی در حوزه‌ی فرهنگی و اجتماعی، توانایی و ظرفیت آن‌ها را دارد.

۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر به دنبال مطالعه علل و آگرایی و گریز از مرکز قوم کرد در ایران است که از نظر هدف توسعه‌ای - کاربردی است به صورتی که هدف پژوهش کاربرد حل مسئله و دستیابی به اطلاعات جهت اخذ تصمیم و رفع نیازها و مشکلات در حوزه توسعه سیاسی است؛ و همچنین از لحاظ ماهیت، با توجه به ابزار به‌کاررفته جهت کاوش و پاسخ به سؤال پژوهش؛ تحلیلی است و البته به علی نیز نزدیک خواهد بود.

به منظور بررسی روایی پژوهش، از روایی محتوایی استفاده شده است، به صورتی که با استفاده از نظرات کارشناسان و بررسی پرسشنامه‌ها و سؤالات و متغیرهای پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ و با توجه به نظرات کارشناسان، تعدادی از سؤال‌ها و متغیرها حذف شده و برخی از متغیرها ادغام شدند؛ و به منظور سنجش پایایی پرسشنامه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد؛ به صورتی که ضریب آلفای کرونباخ در حین مطالعات میدانی و پس از تکمیل محاسبه شده است.

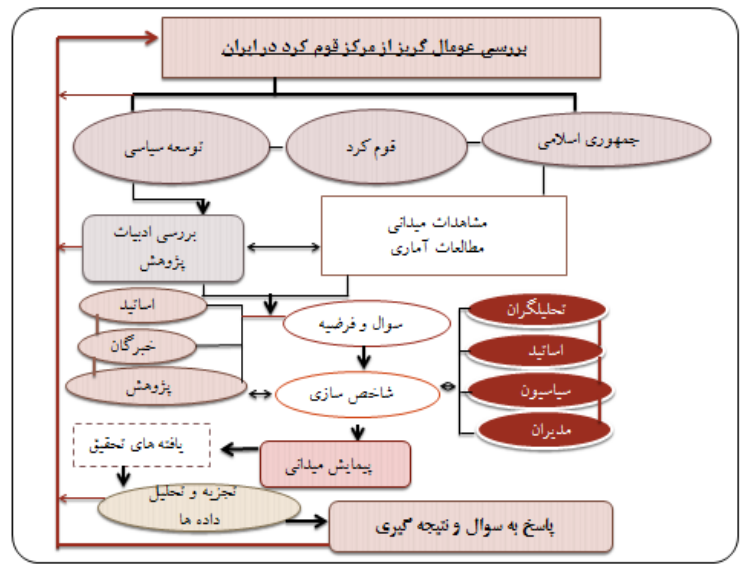
جدول (۱) نتایج پایایی پژوهش بر حسب ضریب آلفای کرونباخ

ابعاد	سیاست‌های اقتصادی	سیاست‌های فرهنگی- اجتماعی	مسائل زیرساختی	سیاست‌های محیط زیستی
تعداد شاخص	۱۸	۴	۶	۳
آلفای کرونباخ	.۷۹۰	.۸۲۷	.۹۰۴	.۷۴
پایایی	دارد	دارد	دارد	دارد

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

نمونه آماری این پژوهش از طریق نمونه‌گیری هدفمند از جامعه آماری (اساتید علوم سیاسی و تحلیل گران اقوام و توسعه سیاسی) انتخاب شده و تعداد افراد نمونه هم با معیار اشیاع نظری مشخص شده است، به این معنی که تا زمانی که مطالب و نکات تازه برای ثبت وجود داشته، این نمونه‌گیری ادامه یافته است که تا ۴۰ نمونه پیش رفت. در این سند تحلیل داده‌ها با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی و انجام گرفته است؛ تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، از تکنیک کدگذاری روش نظریه مبنایی استفاده شده است؛ روش نظریه مبنایی مبتنی بر رویکرد استقرایی است که عموماً در تحقیقات توسعه‌ای کاربرد دارد. این روش به ترتیب شامل مراحل طرح تحقیق، گردآوری داده‌ها، تنظیم داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها است.

عکس شماره (۱) مدل اجرایی پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

۴- یافته‌های تحقیق

در بخش نخست یافته‌های پژوهش به تحلیل آمار توصیفی جامعه نمونه پرداخته خواهد شد؛ نتایج این بخش حاصل مطالعه میدانی از طریق پرسشنامه و مصاحبه با تحلیل گران، کارشناسان و مدیران است که در ادامه اطلاعات به دست آمده به تفکیک ارائه می گردید.

۴-۱- بررسی ویژگی‌های فردی کارشناسان:

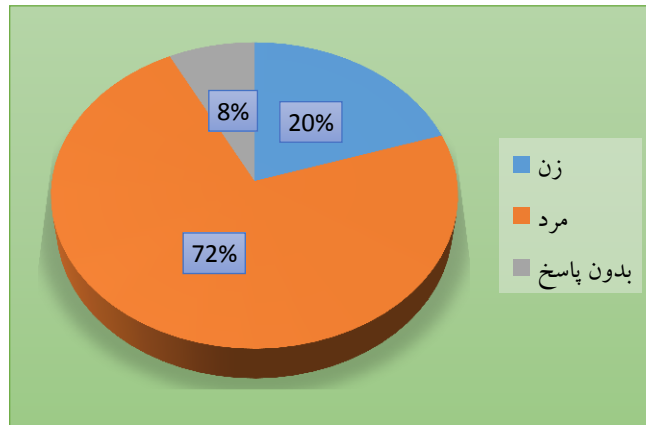
۴۰ کارشناس حوزه پژوهش از نظر ویژگی‌های فردی دارای شرایط متفاوتی بودند که نتایج آن در جداول زیر نشان داده شده است. بر این اساس، بیش از ۷۲ درصد از کارشناسان مرد بوده و ۲۰ درصد خانم می باشند. حدود ۵۵ درصد بین ۳۰ تا ۴۵ سال سن داشته و ۲۵ درصد نیز در رده سنی ۱۵ تا ۳۰ سال قرار داشته‌اند؛ و نیز بیش از ۳۲ درصد کارشناسانی بودند که عمدتاً به عنوان محقق و پژوهشگر در مقاطع تحصیلات تکمیلی در حال تحصیل بوده‌اند.

فصلنامه علمی پژوهشی جامعه‌شناسی، سال دوم، شماره چهارم (پیاپی ۸)، زمستان ۱۳۹۸

جدول (۲) جنسیت جامعه نمونه

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۸	۲۰,۰
مرد	۲۹	۷۲,۵
بدون پاسخ	۳	۷,۵
مجموع	۴۰	۱۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

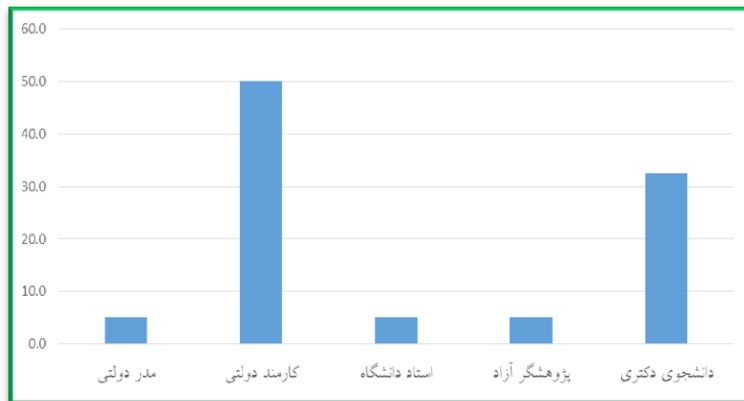
نمودار (۱) جنسیت جامعه نمونه

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

جدول (۳) شرایط شغلی جامعه نمونه

شرایط سنی	فراوانی	درصد
مدیر دولتی	۲	۵,۰
کارمند دولتی	۲۰	۵۰,۰
استاد دانشگاه	۲	۵,۰
پژوهشگر آزاد	۲	۵,۰
دانشجوی دکتری	۱۳	۳۲,۵
بدون پاسخ	۱	۲,۵
مجموع	۴۰	۱۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

نمودار (۲) شرایط شغلی جامعه نمونه
منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

جدول (۴) شرایط تحصیلی جامعه نمونه

درصد	فراوانی	مقطع تحصیلی
۵.۰	۲	زیر دیپلم
۱۷.۵	۷	دیپلم و فوق دیپلم
۴۰.۰	۱۶	کارشناسی
۲۵.۰	۱۰	کارشناسی ارشد
۲.۵	۱	دکتری
۱۰.۰	۴	بدون پاسخ
۱۰۰.۰	۴۰	مجموع

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

نمودار (۳) شرایط تحصیلی کارشناسان

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

جامعه نمونه، از نظر تخصص و مهارت، عمدتاً در قالب تحلیلگران، کارشناس اداری، کارمندان دولت و پژوهشگران هستند.

۴-۲- سنجش میزان آگاهی و آشنایی جامعه نمونه از مؤلفه‌های همگرایی و واگرایی قوم کرد:

در ابتدا به بررسی میزان آشنایی و شناخت جامعه نمونه از مؤلفه‌های گوناگون همگرایی و واگرایی قوم کرد در ایران پرداخته شده است. در این بخش و همچنین در کلیه بخش‌های آماری مربوط به میزان تأثیرات و آگاهی کارشناسان و مردم، از طیف عددی (لکریت) جهت سنجش میزان آگاهی، استفاده شده است. با توجه به طولانی بودن جداول توصیفی گویه‌ها و افزایش بیش‌ازحد حجم گزارش، از ذکر آن‌ها خودداری شده و نتایج اصلی و کاربردی مورد بررسی قرار گرفته است.

به منظور ارزیابی تأثیرات، از طیف عددی ۱ (بدون اثر) تا ۶ (بیشترین تأثیر) استفاده شده است؛ بنابراین میانگین هر متغیر مقداری بین ۱ تا ۶ است. در کنار شاخص میانگین، ضریب تغییرات نیز مورد توجه است که نشانگر میزان اختلاف نظر بین کارشناسان است. ضریب تغییرات بر اساس بازه صفر تا ۱ محاسبه شده و هر چقدر مقدار آن کمتر باشد، نشانگر اختلاف نظر کمتر و معتبر بودن مقدار شاخص میانگین

است. ملاک ارزیابی، مقدار میانگین است اما چنانچه میانگین‌ها برابر یا نزدیک به هم باشند، تغییری که ضریب تغییرات کمتر داشته باشد، در اولویت قرار دارد.

جدول (۵) میزان آگاهی و آشنایی جامعه نمونه از مؤلفه‌های همگرایی و واگرایی اقوام کرد

متغیر	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
مجموعه عوامل داخلی	۴,۸۵	۰,۸۹	۰,۱۸
	عدم بهره‌برداری از ظرفیت‌های قانون اساسی		
گروه‌های تروریستی	۴,۵۳	۰,۹۹	۰,۲۲
عوامل خارجی	۴,۱۳	۱,۴۰	۰,۳۴
	مداخلات و تحریکات بیگانگان و تحولات مناطق کردنشین کشورهای همسایه		
میانگین	۴,۴۶	۱,۰۸	۰,۲۴

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

در جدول بالا میزان آگاهی و آشنایی کارشناسان با موضوع پژوهش مشخص شده است که در مجموع میزان آشنایی در سطح بالایی قرار دارد و میانگین به دست آمده که برابر با ۴,۴۶ است این مسئله را تأیید می‌کند.

۳-۴- سنجش تفاوت معناداری بین ویژگی‌های فردی جامعه نمونه با میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های مختلف در واگرایی قوم کرد:

در این بخش، به این مسئله پرداخته شده است که بین ساکنین از نظر ویژگی‌های فردی، تفاوتی در ارزیابی تأثیرات وجود دارد یا خیر. به منظور سنجش این بخش، به دلیل عدم توزیع نرمال داده‌ها و ناپارامتریک بودن آن‌ها، از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است. نتایج آزمون در جدول زیر نشان داده است.

جدول (۶) نتایج آزمون کروسکال والیس برای سنجش تفاوت معناداری بین ویژگی‌های فردی جامعه نمونه بر مؤلفه‌های مختلف واگرایی قوم کرد

شاخص	میزان آگاهی ساکنان	مجموعه عوامل داخلی	مجموعه عوامل خارجی
شرایط سنی	شاخص	۱۷,۰۴۷	۲,۲۲۴
	درجه آزادی	۲	۲
	ضریب معناداری	۰,۰۰۰	۰,۳۲۹
شرایط شغلی	شاخص	۱۹,۸۸۸	۱۹,۵۲۶
	درجه آزادی	۴	۴
	ضریب معناداری	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱
سطح تحصیلی	شاخص	۵۰,۷۱۸	۲۹,۷۲۱
	درجه آزادی	۴	۴
	ضریب معناداری	۰۰۰.	۰۰۰.
قومیت	شاخص	۸۸,۳۴۲	۹۹,۶۳۳
	درجه آزادی	۱۷	۱۷
	ضریب معناداری	۰۰۰.	۰۰۰.
فعالیت مدنی	شاخص	۳۱,۰۴۷	۱۸,۴۷۵
	درجه آزادی	۳	۳
	ضریب معناداری	۰۰۰.	۰۰۰.

منبع: تحلیل مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

بر اساس نتایج جدول بالا، بین شرایط سنی جامعه نمونه و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر واگرایی قوم کرد، تفاوت معنادار وجود دارد و تفاوت در سن باعث تفاوت در ارزیابی آن‌ها در میزان تأثیرات شده است. همچنین بین شرایط شغلی و سطح تحصیلی با کلیه مؤلفه‌ها، تفاوت معنادار وجود دارد و ضریب معناداری کمتر از ۰,۰۵ این مورد را تأیید می‌کند و مشخص است جامعه نمونه با سطوح مختلف تحصیلی و شرایط شغلی مختلف، دارای دیدگاه‌های متفاوت هستند؛ در ارتباط با متغیرهای قومیت و فعالیت مدنی نیز همین شرایط پابرجاست.

۴-۴- بررسی و تحلیل عوامل و مقوله‌های مؤثر بر واگرایی قوم کرد از طریق نظریه مبنایی

در این بخش به منظور تحلیل عمیق‌تر، به بررسی عوامل اصلی و تعیین‌کننده واگرایی قوم کرد پرداخته شده و در این راه با استفاده از روش کیفی، داده‌ها گردآوری شد و از طریق تکنیک کدگذاری نظریه مبنایی به شرح زیر تحلیل شده است:

(الف) استخراج عبارات و جملات از داده‌ها؛

(ب) کدگذاری عبارات شامل تحلیل گران P ، کارشناسان E ، مدیران T و مردم O ؛

(ج) شناسایی اشتراکات معنایی و موضوعی بین عبارات و استخراج مفاهیم از دل عبارات؛

(د) یافتن روابط علی- معلولی بین مفاهیم و قرار دادن آن‌ها در یک دسته؛

(ی) استخراج مقوله‌ها از دل مفاهیم؛

(ه) تشکیل مقوله‌های نهایی،

در جهت جلوگیری طولانی شدن مطالب و جداول در این قسمت از قسمت ج فرایند کدگذاری نظریه مبنایی آورده شده است و در جدول زیر مجموعه مفاهیم نشان داده شده است:

جدول (۷) مفاهیم مستخرج از عبارات مرتبط با علل واگرایی قوم کرد در ایران

مفاهیم	عبارات
عدم استفاده از نیروهای توانمند کرد در مدیریت کشور	استفاده از نیروهای غیربومی، از جنبه‌های منفی به شمار می‌رود
	گروه‌های تروریستی که مانع سرمایه‌گذاری می‌شوند
تأثیرات منفی سیاست‌های فرهنگی	سیاست‌های رسانه ملی تأثیرات منفی قابل توجهی داشته است
	رسانه ملی به دلیل حجم تولید برنامه‌های فرهنگی برخی باعث بدبینی شده است.
کم‌توجهی به قوم کرد	وجود بازارچه‌ها باعث کم‌توجهی به توان‌های انسانی منطقه شده است
تعامل پایین بین مردم و مدیران	مدیران توجه کافی برای آگاهی بخشی از اقدامات خود را ندارند.
	اساساً روابط عمومی سازمان‌ها برای مشارکت طلبی از مردم ضعیف است
نگاه تک‌بعدی به مدیریت مناطق کردنشین	عدم توجه کافی به فرهنگ
	توجه خاصی به جاذبه‌های مختلف مناطق کردنشین نشده است
	شیوه آموزش به‌تنهایی نمی‌تواند موجب بهبود شکاف مردم کرد با سیاست‌های کشور باشد
	علت تأثیرات کم شیوه آموزش عدم ترکیب مفاهیم با زندگی روزه مره است
محدود بودن همکاری و مشارکت طلبی از مردم در زمان مشخص	شعار به‌تنهایی نمی‌تواند تأثیری بر تحول شرایط داشته باشد
	دولت‌ها تنها در شرایط سخت دست یاری بلند می‌کنند
	به علت محدود بودن مدیران کرد در منطقه ذهنیت مثبت وجود ندارد
تمایل و انگیزه پایین سرمایه‌گذاری از سوی بخش خصوصی	محدودیت سیاست‌های هم‌گرایی و محدود شدن به چند مورد خاص، باعث عدم تأثیرگذاری بر ذهنیت مردم شده است
	سرمایه‌گذاری در استان کردنشین کم است
	تمایل به سرمایه‌گذاری مردم در این مناطق، کم است
	تروویسم مانع جذب سرمایه شده است
	سرمایه‌گذاری خاص روی اقتصاد و آموزش در مناطق کردنشین نیازمند تقویت است

	میزان رغبت سرمایه‌گذاران خارجی در این منطقه کم است.
	تعاملی بین مسئولان امور با فعالان عرصه‌های مختلف وجود ندارد
	دولت برنامه‌ای برای تقویت ارتباط مردم با مسئولان نداشته است
	ضعف مدیریت و متولی برای امور مناطق کردنشین
	عدم هماهنگی بین ارگان‌های دولتی
	عدم توجه کافی دولت به فرهنگ
	بهره‌برداری پایین از پتانسیل‌های مناطق کردنشین به دلیل برنامه‌ریزی ضعیف
تأثیرات ضعیف سیاست‌های مختلف بر مهاجرت	بی‌توجهی به مهاجرت به شهرهای مرکز
	عدم اشتغال موجب افزایش مهاجرت در این مناطق شده است
تأثیرات نسبی سیاست‌های اجرایی بر همگرایی	تأثیرات نسبی و محدود سیاست‌های مختلف در رشد زیرساخت‌ها و خدمات شهری و روستایی
	رونق اقتصادی می‌تواند تأثیرات مثبتی در همگرایی می‌تواند داشته است
تأثیر بالای سیاست‌های دولت‌ها در ارتقای امنیت باعث آرامش مردم شده است	تأثیرات بالای سیاست‌های دولت‌ها در افزایش امنیت مناطق کردنشین
توجه به فرهنگ‌های قومی در کنار هویت ملی و وحدت ملی	تأثیرات بالای سیاست‌های فرهنگی در افزایش آگاهی عمومی از مناطق کردنشین
	مردم کشور آشنایی زیادی با فرهنگ مردم کرد ندارند
	تبلیغ فرهنگ‌های گوناگون در چارچوب هویت ملی
نقش پررنگ سیاست‌های معاند نظام در واگرایی	تأثیرات پررنگ و سیاست‌های برخی گروه‌ها در کشورهای همسایه در واگرایی قوم کرد از ایران
	سیاست‌ها و تبلیغات معاند تأثیرات عمیق داشته است
تأثیرات پایین سیاست‌های توسعه ملی بر اقتصاد مناطق	مشکلات برنامه‌های توسعه کشور
	بودجه‌ریزی‌ها تأثیر خاصی در اشتغال و درآمد نداشته است
	دولت‌ها در کاهش فقر موفق نبودند
	عدم تأثیر در فقر و اشتغال به دلیل عدم توجه ویژه دولت به شرایط منطقه کردنشین

توسعه مناطق کردنشین بدون برنامه است	روند توسعه مناطق کرد یکسان نبوده و در سال‌های مختلف مشکلاتی روبه‌رو است
	اقتصاد رشد کرده اما به دلیل گرانی، قدرت خرید مردم کم شده و نارضایتی پررنگ
تأثیر رشد بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی مناطق مرزی مناطق کردنشین	رشد بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی نقش داشته است
رشد اقتصادی می‌تواند سبب همگرایی شود	بعد از جنگ روند اقتصاد روبه‌رو شد بود و قدرت اقتصادی مردم بیشتر شده است
	امکانات و زیرساخت‌های از زمان جنگ به تدریج افزایش یافته است
	رشد اقتصادی در همگرایی بسیار مهم است
	اعطای یارانه‌های مختلف می‌تواند سبب همگرایی شود
	اجرای طرح‌های توسعه‌ای می‌تواند همگرایی و اعتماد را به دنبال داشته باشد
	برخی زیرساخت‌های فعلی مناطق کردنشین نیازمند تقویت است
ضعف نیروی متخصص	مهاجرت گسترده متخصصین کرد به کشورهای همسایه
	افراد غیرمتخصص در مدیریت منطقه نقش دارند
عدم توجه به اهمیت سیاست‌های معاندین نظام به هم‌گرایی مردم کرد توسط دولت‌مردان	عدم توجه به اهمیت استفاده از نیروهای بومی در بدنه مدیریتی
	تخریب شدن وجه دولت توسط تبلیغات خارجی
وجود جاذبه‌ها و پتانسیل‌های مختلف برای توسعه مناطق کردنشین	نزدیکی به عتبات عالیات
	وجود جاذبه‌های اقتصاد جهانگردی و تاریخی
	رونق گردشگری تاکنون تأثیرات نسبی داشته است

منبع: تحلیل مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

اگر بنا باشد به صورت خلاصه جداول بالا بیان شود باید اشاره کرد مؤلفه‌های داخلی و خارجی تأثیرگذار بر واگرایی مناطق کردنشین با رشد همراه بوده است؛ که اقدامات مختلف مانند سیاست‌های اقتصادی، برنامه‌های سیاست فرهنگی و ... نقش پررنگی در این امر داشته است؛ بنابراین روند رو به رشد این واگرایی در میان ادبیات شفاهی مردم مناطق کردنشین و دغدغه‌های اندیشمندان حوزه واگرایی قوم کرد محسوس است. البته سهم معاندین نظام بر این مسئله بسیار پررنگ است؛

جدول (۸) مفاهیم مرتبط با علل واگرایی قوم کرد در ایران

مفاهیم
تأثیرات برخی سیاست‌های فرهنگی
کم‌توجهی برخی مسئولان به قوم کرد
کم‌توجهی به حقوق مورد تأکید قانون اساسی و ولی‌فقیه از سوی برخی از دولت‌ها
اشتباهات برخی از مدیران
تهدیدهای بیگانگان
تمایل و انگیزه پایین سرمایه‌گذاری به علت تهدیدات تروریستی
عدم توجه به اهمیت سیاست‌های معاندین نظام به هم‌گرایی مردم کرد توسط دولتمردان
وجود جاذبه‌ها و پتانسیل‌های مختلف برای توسعه مناطق کردنشین

مأخذ: تحلیل مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

جدول (۹) مقوله‌های مستخرج از مفاهیم مرتبط با علل واگرایی قوم کرد در ایران

مقوله‌ها
قانون‌گرایی
نقش برنامه و اقدامات در رشد اقتصادی
توجه به فرهنگ قومی در چارچوب هویت ملی
تأثیرات عدم به‌کارگیری از مدیران محلی در واگرایی
تمایل و انگیزه پایین سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی
تمرکز و تأثیر بالای سیاست‌های معاندین نظام بر همگرایی ملی

مأخذ: تحلیل مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸.

۵- جمهوری اسلامی و پذیرش اقوام

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران، تلاش حضرت امام خمینی (ره) مبتنی بر رفع محرومیت از گروه‌های قومی و جایگزین کردن رویکردهای نوین اسلامی در مدیریت سیاسی اقوام بود و با درک عمیق از مقتضیات زمان و مکان به‌عنوان مجتهدی بصیر و سیاستمداری جامعه‌شناس همه ساکنان سرزمین ایران را فارغ از دین، مذهب، قومیت، زبان، شهروند ایران با حقوقی منصفانه و عادلانه می‌دانست. (ترابی و مجیدی، ۱۳۹۳: ۱۶) به دلیل مسائل گوناگون مانند آب‌وهوای سرد و کوهستانی و مرزی بودن و هشت سال جنگ تحمیلی که خسارات زیادی به این مناطق وارد کرد توسعه‌نیافتگی این مناطق مشهود است و باعث شکاف‌های عمده‌تاً اجتماعی و اقتصادی شده است که برای برطرف کردن این ضعف‌های موجود باید جهت کلی مدیریت شکاف‌های قومی مبتنی بر رعایت کردن اصول عدالت و همچنین ظرفیت قانون اساسی کشور اجرایی شود. در ادامه با مشاهده جداول مقامات جمهوری اسلامی مشخص می‌شود که اساساً هیچ‌گونه تبعیضی نسبت به دریافت سمت برای هیچ‌کدام از اقوام وجود ندارد.

جدول مقامات ایران

مقام ولایت فقیه

ردیف	نام	سال	اصالت
۱	امام خمینی (ره)	۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸	لر شهر خمین
۲	آیت الله العظمی خامنه ای	۱۳۶۸ تا اکنون	آذری متولد مشهد

مقام ریاست جمهوری

ردیف	نام	سال	اصالت
۱	ابوالحسن بیری صدر	۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰	همدان
۲	شهید رجایی	۱۳۶۰	قزوین
۳	آیت الله العظمی خامنه ای	۱۳۶۰ تا ۱۳۶۸	آذری متولد مشهد
۴	آیت الله هاشمی رفسنجانی	۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶	کرمان
۵	حجت الاسلام خاتمی	۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴	یزد
۶	دکتر احمدی نژاد	۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲	سمنان
۷	حجت الاسلام روحانی	۱۳۹۲ تا اکنون	سمنان

نخست وزیر

ردیف	نام	سال	اصالت
۱	مهدی بازرگان	۱۳۵۷ تا ۱۳۵۸	آذری
۲	شهید رجایی	۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰	قزوین
۳	شهید باهنر	۱۳۶۰	کرمان
۴	آیت الله مهدوی کنی	۱۳۶۰	تهران
۵	میرحسین موسوی	۱۳۶۰ تا ۱۳۶۸	آذری

روسای مجلس

ردیف	نام	سال	دوره مجلس	اصالت
۱	آیت الله هاشمی رفسنجانی	۱۳۵۸ تا ۱۳۶۸	اول تا سوم	کرمان
۲	حجت الاسلام کروبی	۱۳۶۸ تا ۱۳۷۱	سوم	لر شهر الیگودرز
۳	حجت الاسلام ناطق نوری	۱۳۷۱ تا ۱۳۷۹	چهارم و پنجم	مازندران
۴	حجت الاسلام کروبی	۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳	ششم	لر شهر الیگودرز
۵	دکتر حداد عادل	۱۳۸۳ تا ۱۳۸۷	هفتم	تهران
۶	دکتر علی اردشیر لاریجانی	۱۳۸۷ تا ۱۳۹۹	هشتم، نهم، دهم	مازندران متولد نجف عراق
۷	دکتر قالیباف	۱۳۹۹ تا اکنون	یازدهم	مشهد

دبیر شورای عالی امنیت ملی

ردیف	نام	سال	شهر
۱	حجت‌الاسلام حسن روحانی	۱۳۶۸ تا ۱۳۸۴	سمنان
۲	دکتر علی اردشیر لاریجانی	۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶	ایرانی متولد نجف عراق
۳	دکتر سعید جلیلی	۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲	مشهد
۴	دریادار علی شمخانی	۱۳۹۲ تا اکنون	عرب اهواز

همان‌طور که در جدول‌های ارائه‌شده دیده شد مقامات در جمهوری اسلامی ایران از مناطق مختلف این سرزمین و قومیت‌های گوناگون بودند از سوی دیگر باید گفت که اتفاقاً از میان کردها نیز برخی افراد به عالی‌ترین مقام‌ها رسیده‌اند که در ادامه جدول برخی از این مقام‌ها را ارائه می‌شود:

سیاستمداران کرد

ردیف	نام	سمت	شهر
۱	محمد رضا رحیمی	معاون اول رئیس‌جمهور، رئیس دیوان محاسبات	قروه
۲	عبدالرضا رحمانی فضلی	وزیر کشور، قائم‌مقام صداوسیما	شیروان-کرمانج
۳	عبدالرضا مصری	نایب‌رئیس دوم مجلس، وزیر رفاه، سفیر	کرمانشاه
۴	بیژن زنگنه	وزیر نفت	کرمانشاه
۵	سید عماد حسینی	نماینده مجلس، معاون وزیر نفت	قروه
۶	صالح ادیبی	سفیر	سنندج-اهل سنت
۷	فرونوش نوبخت بالو	مدیرعامل مترو تهران	کرد اهل سنت

۶- نتیجه‌گیری

قانون اساسی و سیاستمداران نسبت به هیچ‌کدام از اقوام نگاه تبعیض‌آمیز ندارند اما رفتارهای تبعیض‌آمیز دوران پهلوی، جنگ تحمیلی، اندیشه‌های رادیکال کمونیستی باعث گردید تا استان‌های کردنشین با محرومیت روبرو شوند از سوی دیگر باید گفت که استان‌های کردنشین همانند خوزستان و بوشهر از معادن نفت و گاز برخوردار نیست و همانند استان‌های شمالی زمین‌های مناسب برای کشاورزی و باغداری ندارد. از طرفی برخلاف استان‌های شمالی و جنوبی بندر برای تجارت دریایی و همچنین ماهی‌گیری ندارد. استان‌های کردنشین با کشور عراق همسایه هستند که آن کشور با چالش‌های فراوان اقتصادی و امنیتی روبرو است و عاملی برای ایجاد چالش در آن استان‌ها شده است.

جدول (۱۰) عوامل داخلی گریز از مرکز قوم کرد

عوامل سیاسی	عدم بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانون اساسی
عوامل اجتماعی	کم‌توجهی به هویت ملی
عوامل اقتصادی	چالش‌های اقتصادی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸.

جدول (۱۱) عوامل خارجی گریز از مرکز قوم کرد

مداخلات و تحریکات قومی کشورهای بزرگ و دشمنان انقلاب اسلامی مانند ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی
تحولات مناطق کردنشین کشورهای همسایه و منطقه مانند کردستان عراق
تشکیل دولت خودمختار کردی
تحولات مناطق کردنشین ترکیه و همچنین تحولات مناطق کردنشین سوریه
دامن زدن به پروژه استعماری آرمان تشکیل کردستان بزرگ و واحد

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸.

دولت جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از ظرفیت قانون اساسی و پاسخگویی به مطالبات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و نیز رفع محرومیت‌های موجود و تأکید بر مشترکات دینی، تاریخی و آگاهی بخشی در رابطه با مداخلات عوامل برون‌مرزی می‌تواند، نقش بسزایی در گرایش‌های گریز از مرکز قوم‌گرا داشته باشد.

درواقع باید گفت توسعه سیاسی به‌مثابه مشارکت مردم در نظام سیاسی و توسعه اقتصادی به‌مثابه افزایش انتخاب‌های انسانی دو پدیده جدا از هم نیستند؛ این در حالی است که قوانین نظام مقدس جمهوری اسلامی بستر لازم برای توسعه سیاسی در مناطق کردنشین را فراهم آورده است اما در عمل بستر اجتماعی که همان طایفه‌گرایی باشد به‌عنوان مانعی عملی در برابر توسعه سیاسی و اقتصادی کردستان و سایر استان‌های مرزی ایستاده است؛ بنابراین تنها راه توسعه رسیدن به توسعه سیاسی واقعی در مناطق کردنشین و سایر مناطق مرزی از دل توسعه اقتصادی و تولد شهروند قانون‌باور می‌گذرد.

توسعه اقتصادی در مناطق کردنشین می‌تواند بافت طایفه‌ای را تضعیف کند و زمینه توسعه سیاسی واقعی را مهیا سازد. چون همان‌گونه که گفته شد قانون اساسی جمهوری اسلامی بستر قانونی برای توسعه سیاسی را مهیا ساخته است ولی آنچه مانع توسعه سیاسی در این مناطق است بافت سنتی و طایفه‌ای است، از طرف دیگر توسعه اقتصادی می‌تواند قدرت اقناع احزاب و گروهک‌های معاند را به‌شدت کاهش دهد؛ به‌محض این‌که توسعه اقتصادی در مناطق مرزی و به‌ویژه مناطق کردنشین شکل گیرد بخشی از تبلیغات گروه‌های معاند بی‌اثر خواهد شد.

جمهوری اسلامی ایران بر روی دوپایه‌ی اسلامیت و ایرانیت قرار دارد که باید از هر دو نهایت بهره را برد. پایه‌ی اسلامیت و تشیع در جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با طرح شعارهای عدالت‌طلبانه در سطح جهانی آرمان‌های انقلاب اسلامی را محقق سازد و پایه‌ی ایرانیت می‌تواند معضلات داخل کشور را حل و فصل نموده و احساس تبعیض در داخل کشور را کاهش دهد؛

ایرانیّت و مفهوم شهروند ایرانی در داخل کشور چاره گشای شکاف‌های قومی و هویتی است و در سطح منطقه‌ای ایرانیّت می‌تواند پیوند بین جمهوری اسلامی ایران و کردهای خارج از ایران را محکم‌تر ساخته و برای همیشه به حضور نیروهای تروریستی در داخل این مناطق خاتمه دهد.

الف) فارسی

۱. ترابی، یوسف ویوسفعلی مجیدی (۱۳۹۳) **بررسی چگونگی مدیریت شکاف‌های قومی در کردستان جمهوری اسلامی ایران**.
۲. سوداگر، مریم (۱۳۵۷)، **پیدایش سرمایه‌داری در ایران**، تهران: انتشارات پازند.
۳. قدمی، محمد (۱۳۸۲) **کردستان و مناطق اهل سنت**، تهران: انتشارات آتا.
۴. عظیمی، فخرالدین (۱۳۷۲)، **بحران دموکراسی در ایران**، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی و بیژن نوذری، تهران: انتشارات البرز.
۵. کریمیان، کامیل (۱۳۸۳)، **تعاملات و نگرش کردها به بازیگران داخلی و خارجی**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۶. گلشنی، علی؛ و قائدی، مهرداد (۱۳۹۵)، «روش تحلیل محتوا، از کمی گرایی تا کیفی گرایی»، **فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی**، سال سوم، شماره بیست‌وسه، بهار ۹۵.
۷. سرابندی، محمدرضا (۱۳۸۲)، **خاطرات سرهنگ محمدمهدی کتیبه**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۸. طیبی، حشمت‌الله (۱۳۷۱)، **جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. مجتبی، مقصودی (۱۳۹۱)، **تحولات قومی در ایران؛ علل و زمینه‌ها**، تهران، مؤسسه مطالعات ملی.
۱۰. محمدی، آیت (۱۳۸۲)، **سیری در تاریخ سیاسی کرد**، انتشارات پرسمان.
۱۱. میلانی، محسن (۱۳۸۱)، **شکل‌گیری انقلاب اسلامی: از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی**، ترجمه مجتبی عطارزاده، تهران: گام نو.
۱۲. قوشچی، محمد؛ نادری، محمود؛ «جهانی شدن»، **مجله مطالعات راهبردی**، زمستان ۹۳، شماره ۱۷.
۱۳. جواد منصوری (۱۳۷۴)، **فرهنگ استقلال**، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ص ۵۴.

۱۴. علی آقا بخشی (۱۳۷۶)، **فرهنگ علوم سیاسی**، ج ۳، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ص ۲۷۷.
۱۵. ایوبی، حجت‌الله، مجله علمی پژوهشی مطالعات راهبردی، شماره ۱۳۸۷، شماره ۱۷،
۱۶. عزیزی، پروانه؛ آذر کمند، رزا؛ مجله دانشنامه علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱۴، ص ۹۵-۱۱۰

ب) لاتین

17. Nader Entessar, "Kurdish Identity in the Middle East," *Current World Readers* 34, no.2 (April 1991):270-282.
18. Elie Kedouri, "Ethnicity, Majority and Minority in the Middle East", in Millton J.Esman and Itimar Rabinovich, eds, *Ethnicity, Pluralism and State in the Middle East*, (Ithaca: Cornell U, Press, 1988), 25.
19. John W. Burton, *Global Conflict: the Domestic Source of International Crisis*, (Sussex: Wheatsheaf Books, 1984).
20. ; Astri Surke and Lela G. Noble, *Ethnic Conflict in International Relations*, (New York: Praeger, 1977).
21. Reynolds, G.S. (2004). A Reflection on Two Qurānic Words (Iblīs and Jūdī), with Attention to the Theories of A. Mingana, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 124.
22. Skulmoski, J., Hartman, F., & Krahn, J. (2007). The Delphi Method for Graduate Research, *Journal of Information Technology Education*, 6(2) 16-29.
23. Stansfield, Gareth R.V (2003). *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy*. London: Routledge Curzon.
24. G. (2009), *Prolegomena to the Study of the Kurds, Iran and the Caucasus*, Vol.13 available at Asatryan.
25. Boeft, J. (1998). *Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus*, NY: Bouma Publishers.
26. Chahin, M. (1996) *Before the Greeks*, Lutterworth Press.
27. MacKenzie.D. (1961) *the Origins of Kurdish*, In *Transactions of the Philological Society*, pp. 68-86, 1961.